

SZABADFALVI JÓZSEF
Kísérlet az »új magyar jogfilozófia« megteremtésére
a 20. század első felében

Akadémiai doktori értekezés
hivatalos bírálata

Szakmai köreinkben Szabadfalvi József az, aki — miközben kollégáink jobbik része a maga módján szintén ebben-abbban közreműködött — jogfilozófusi mivoltának egészét szánta arra, hogy feltérképezze, összegyűjtse, leírja, elemezze, majd a „nagymesterek” körbejárásában egyfajta teljesség elérését követően immár a kisebb-nagyobb hézagok, vagyis az e körbe még belevonható/belevonandó „kismesterek”, illetőleg a területünkre csak részlegesen kiránduló, de releváns gondolatokat megfogalmazó egyéb tudományművelők elméleti jogi életművét tudományos tanulmányozás tárgyává tegye. Kandidátusi disszertációját is magábanfoglalóan azóta mindösszesen öt könyve — monografikus összegzés,¹ antologikus bemutatás,² továbbá résztanulmányok gyűjteménye³ — és mintegy nyolcvan tanulmánya⁴ fejezi ki eddigi bűvárkodásának eredményeit.

¹ Szabadfalvi József *Moór Gyula* Egy XX. századi magyar jogfilozófus pályaképe (Budapest: Osiris 1994) 200 o. és Szabadfalvi József *A magyar jogbölcséleti gondolkodás kezdetei* Werbőczy Istvántól Somló Bódogig (Budapest: Gondolat Kiadó 2011) 195 o.

² *Moór Gyula* vál., sajtó alá rend. és bev. Szabadfalvi József (Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó 2001) 241 o.

³ Szabadfalvi József *Jogbölcséleti töredékek* (Miskolc: Bíbor Kiadó 2004) 111 o. és Szabadfalvi József *A cselekvőségi elmélettől az újrealizmusig* (Budapest: Gondolat Kiadó & Debreceni Egyetem 2004) 261 o.

⁴ Ebből magyar nyelvű folyóiratcikk 37, könyvfejezet 23, elő- vagy utószó 3; idegen nyelvű hazai folyóiratcikk 6, könyvfejezet 3, elő- vagy utószó 1; külföldi folyóiratcikk 6 (közte két-két alkalommal a két rangos német nemzetközi fórum, az *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* ill. a *Rechtstheorie* hasábjain), könyvfejezet pedig 2 (közte egy alkalommal Frankfurt am Mainban a Vittorio Klostermann kiadótól megjelentetett tematikus kötetben).

A 21,5 ívnyi terjedelmű disszertáció⁵ logikus és minden kritikai megjegyzés nélkül elfogadható szerkezetben tárgyalja az elméletművelés alakulását a századfordulótól az 1948-ban bekövetkezett kommunista hatalomátvételig: Előszótól és Prológustól keretbe foglaltan elsőként (I. és II. rész) a századfordulóra beállott helyzetet jellemzi (PULSZKY ÁGOST, PIKLER GYULA, s a másirányú, de releváns munkásságú FINKEY FERENC és SZÁSZY-SCHWARZ GUSZTÁV mellett számos „kismesterrel”), majd (III. rész) SOMLÓ BÓDOG, továbbá (IV. rész) MOÓR GYULA és HORVÁTH BARNA önálló értékelését követően (V. rész) az e körbe vonható „kismesterek” nagy számát dolgozza fel, hogy külön fejezetben (VI. rész) adjon számot a természetjogi rehabilitációról, s zárásképpen (VII. rész) a neokantianizmustól az új kihívásokkal szembenézésig alapvetően az ún. szegedi iskola (BIBÓ ISTVÁN, VAS TIBOR s az e körből kikacsintó SZABÓ JÓZSEF), illetőleg a pécsi LOSONCZY ISTVÁN s a MOÓR-tanítvány SCHOLZ KORNÉL munkásságát tekintse át. Az ún. „kismesterek” elhelyezése az ún. „nagy mesterek” körül — persze annak tudatában, hogy az előbbieket valaha általam javasolt elnevezése kizárólag a hazai jogbölcselet egészét meghatározó életművek kiemelését jelenti azokkal szemben, akik munkássága e terület arculatát alapvetően nem formálta (de akik közül számosan más, például civilisztikai vagy kriminalisztikai, esetleg bölcséleti területeken bizonyultak „nagy mestereknek”) — általában úgyszólván magától értetődik.⁶

Tekintettel arra, hogy az elmélet-történet-írás mint tudományos monografikus műfaj jogtudományi tájainkon meglehetősen kifejletlen, igazából bevált módszerünk sincsen arra, hogy ez miként fejlesztessék ki. Legyen-e egy képviselők és irányok szerinti eszmetörténeti Baedeker, vagy művek szerinti „Operák könyve”, vagy alkotók és fogalmak időrendi vagy hatástörténeti kvázi-lexikona, avagy valamiféle bőven annotált bibliográfia? Gondoljuk csak meg: történetesen ha bármelyikünk, mint alapvetően nem diszciplína-történész, átrándul e témakörbe, szükségképpen kellő tiszteletlenséggel a maga nézőpontját hozza, s ahelyett, hogy hősét saját korában és azóta esetleg a ma aktualitása számára érdektelenné lett saját kontextusában

⁵ Szabadfalvi József *Kísérlet az »új magyar jogfilozófia« megteremtésére a 20. század első felében* Akadémiai doktori értekezés [gépirat] (Debrecen 2014) 250 o. {ebből ‘Válogatott bibliográfia a korszak hazai jogbölcseleti irodalmából’ 229–250. o.}, valamint *Akadémiai doktori értekezés tézisei* [gépirat] 24 o.

⁶ Az egyetlen kivételnek WINKLER BÉLA tetszik, akit feltehetőleg egy SOMLÓ-t követő „kismesteri” fejezetben kellett volna elhelyezni, ha az ő rövid életén kívül még mások teljesítménye is — hiszen SOMLÓ-tanítványként MOÓR GYULA rögvest „nagy mesterként” indított — indokolható volna egy ilyen fejezetet.

pozicionálná, azt emeli ki a hajdani megnyilatkozások összességéből, aminek mánkra nézve van vagy lehet üzenete, ami — jórészt csaknem függetlenül akkori összefüggéseitől — ma gondolatébresztőnek tetsző problémalátással vagy megfogalmazással élt. Profizmusa okából a disszertáns, éppen elméletörténészként, nem tehette ezt. Következésképpen fő vonulatában a műnek fogalom-katalógussá kell(ett) lennie, feldolgozott szerzőinek ön-pozicionálását tükröznie. Nemcsak korrekt, de feltehetően az egyetlen védhető eljárás ez⁷ — még akkor is, ha *ennek* eredménye nem lesz oly csillogó (s feltehetően hasznos sem) egy mai kérdésekkel vívódó teoretikus jogtudományművelő szemében.

Hiszen a szerző sajnálatosan helyes végkövetkeztetése szerint „az egész újKANTI iskola végeredményben a jogelmélet számára t é v ú t nak bizonyult” (190. o.) Következésképpen a (végletesen? ezt azért soha sem mondhatjuk) múltba eltemetettségből ma értékelhető üzenet nélküli gondolat-kísérletek sorjázna a műben, s nem a disszertáns szerző korrekt stílusa, hanem kizárólag az egész küzdelemnek mai irrelevanciája okán úgyszólván érdektelenül, hiszen sem nyelve, sem problematikája (a *Sein/Sollen* és metodológia-kényszere) nem élő már; noha ez volt az előzményünk, az ezeken történő felülemelkedésen keresztül kellett kitermelődnie a mának, s miután e neoKANTIánus vergődésnek egy az alja-társadalmat megszálló haderővel mozgósító bolsevik terror vetett véget, sokunk természetes szimpátiája mégis azoknak tartatik fenn, akik színtere pontosan az e szellemi vívódásokban részesedés volt; és éppen nem feltétlenül azért, mert szakmailag ugyanazt vagy hasonlót mondanánk, mint inkább azért, mert legjobb szándékkal, képességgel, szorgalommal és komolysággal, morálisan kimagasló közszereplőkként művelték azon tudományt, amit ma mi művelünk, de az ő esetükben saját tudományművelésüknek megszállótól hozott s bennünket is fél évszázadra elnyomó elnyomás, üldözés, sokaknál mártírium, s mindezzel a *scientia* eszméjének is dühös pusztítása vetett véget.

⁷ Egy most megjelenőben lévő hatalmas világméretű vállalkozás — *Legal Philosophy in the Twentieth Century* The Civil Law World, ed. Enrico Pattaro & Corrado Rovarsi {Preprint} 1: Language Areas & 2: Main Orientations and Topics (Dordrecht: Springer 2015) xxxix + 1062 & xxvi + 827 o. (Dordrecht: Springer 2015) [A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence 12] — számos (különösen germán ihletésű) fejezete pontosan egy ilyen fogalom- és irány-katalogizálásban osztozik, ami bizony fársztóvá s használatában némiképpen terméketlenné (s számomra önmagát túldimenzionálóan bosszantóvá) is teszi roppant gondosságát, hiszen a ma olvasójának nem ezen belső pengeváltások mára avitt hívószavaira, hanem az ezeket (esetleg ön)indokló eredeti kifejtések idézésére lenne szüksége.

Mégis, a Szabadsfalvi József kiváló összefoglalása nyomán másodlagosan mindazonáltal felbukkanó gondolattemető-érzés váltig kísért. Hiszen a germán KANT-*redivivusok* a századvégtől kezdve nálunk is modernizált generációk egymásutánját zárták fogalmi/metodológiai kalodába. Ha szubjektíve kellene e múltról számot adnom, rokonszenvem, azonosulásom leginkább MOÓR GYULÁÉ lenne (talán azért is, mert könyvtára megmentésével, sajnálatosan csekély irathagyatéka közzétételével, *Magyar Örökség*ként általa magunk mai megtisztelésével s egyéb módokon véle foglalkozhattam a legtöbbet⁸), ám mégis: SOMLÓ BÓDOGot vélem eredeti gondolkodónak; MOÓRT olyannak, aki nagyon jó érzéssel, kimagasló erudícióval s érzékenységgel gyakorlatilag mindenbe — valamiféle jogbölcselet-művelési kiskincsek egész tárházát hozva ezáltal létre — belecsipegetett; HORVÁTH BARNÁT különcként, akit hatalmas lendülete zseniális meglátásokig vitt, amiknek a továbbgondolása szükségkor azonban sajnálatos módon mindig elernyedett; s SZABÓ JÓZSEFben érzek még nagy talányt, függetlenedőként szerénynek maradt gondolkodót, aki esetleg szintén eredetivé érhetett volna — csakúgy, mint LOSONCZY ISTVÁN, már amennyiben lett volna ereje végigvinni a *neurophysiologia* tudását és a jogban újragondolását.⁹

Egyfelől tehát ez a temető-érzet, amit a múlt rekvizitumainak dokumentáció-tári gyűjteménye generál, jelen van, mert nyilvánvalóan csak saját — itt és most nekünk már idegen — kérdésfeltevésekre válaszoltak; másfelől ezek részletei azonban természetesen most is

⁸ Vö. Jónás Károly 'A Moór–Somló-hagyaték' in Jónás Károly – Veredy Katalin *Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995* (Budapest: [Magyar Országgyűlés] 1995) & <<http://www.ogyk.hu/e-konyvtar/pdf-konyv/konyv05.pdf>>, 5.39. pont, 205–206. o.; *Aus dem Nachlaß von Julius MOÓR Gyula hagyatékából* hrsg./szerk. Varga Csaba (Budapest: ELTE "Comparative Legal Cultures" Project 1995) xv + 158 o. [Philosophiae Iuris] & <<http://drcsabavarga.wordpress.com/2011/01/02/aus-dem-nachlass-von-julius-moor-hrsg-csaba-varga-1995/>> és Varga Csaba 'Documents de Kelsen en Hongrie: Hans Kelsen et Julius Moór' *Droit et Société* [Paris] (1987), No. 7, 337–352. o. & <<http://www.reds.msh-paris.fr/publications/revue/pdf/ds07/007-03.pdf>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Papers>>; valamint Varga Csaba 'Moór Gyula emberközpontú jogfilozófiája és jogi ethosza MAGYAR ÖRÖKSÉG' in [Magyar örökség] *Laudációk könyve II* (2001–2005) szerk. Poprády Géza (Budapest: Magyar Örökség és Európa Egyesület 2009), 276–279. o.

⁹ Ez nagymértékben egybecseng a szerző összegzésével — „A modern, 20. századi jogfilozófia történetét tárgyaló művek SOMLÓ mellett HORVÁTH elméleti teljesítményét tekintik a legjelentősebbnek a hazai jogbölcseleti gondolkodásban.” (143. o.) —, azzal a nem csekély különbséggel, hogy a háború előtti s utáni teljesítményeket még senki sem vetette egybe, így e jellemzés csupán a XX. század első negyvennyolc évére vonatkozhat. Szerintem egyébként bármiféle egybevetés méltatlan lenne mindkét oldal irányában. Egyfelől SOMLÓ 23, MOÓR 39 éven át alkotott, szemben például azzal, hogy SZABÓ IMRE 42, PESCHKA VILMOS 49, KULCSÁR KÁLMÁN 53 éven át (magam idén az 50-ikben tehetem ezt). Másfelől viszont ők tehettek, amit választottak; a háború után viszont kinek-kinek a maga gúzsbakötöttségében kellett megpróbálnia táncolni — ki előnyt szerezve abból, ki a még járható (de az eredmény tanúsága szerint nehezen megtalálható) kiutakat olykor erős kockázatokkal szembenézve keresve.

inspirálhatnának, egyebek közt hallatlan probléma-érzékenységgel. Hiszen e nagy- és kismesterek mindegyikének csakis neoKANTianizmusa az, ami ma halottnak tetszik, de kifejtéseik, gondolataik részleteikben — csakúgy a fő művekben, mint legalább annyira kis cikkekben, recenziókban egyaránt! — kincstárként szolgálhatna ma is. Merthogy mindenekelőtt jogászok voltak és nagy műveltségűek, hatalmas egyébkénti probléma-érző képességgel. Ezek azonban a disszertáns művéből jórészt szükségképpen kiszorulnak, hiszen amennyiben hőseinek a paradigmatis fogalom-katalógusára koncentrálnak, úgy mindezeknek — tehát mindennek, ami ma is élő lehetne — csakis egy több kötetes, oldottabb, s nemcsak egy az eszmecserék dinamizmusát feltáró, de az elméletörténet akkori fő választóvonalain is túlnyúló feldolgozásban lehetne csupán kellő helyük.¹⁰

Mindenesetre szomorú számadás, hogy martalékul vetett országunkban ránk *nem* ők hatottak. Közel fél évszázad után, csupán új mai látásmódokból idéződnek fel, ha egyáltalán, egyfajta *déjà vu*-nyomok, előd-gigászok (mindenekelőtt SOMLÓ BÓDOG, MOÓR GYULA és HORVÁTH BARNA) termésének fő vonulataiból.

*

A szerzői kör — különös tekintettel arra, hogy a jelen disszertáció immár egyszersmind „a korabeli jogi, bölcsészeti és társadalomtudományi folyóirat-irodalom teljességre törekvő áttekintése.” (Tézisek, 6. o.), s ez kétség kívül az egész munka egyik legfőbb érdeme — meglehetősen teljes. Kiegészítések persze még előfordulhatnak, de egyre csekélyebb valószínűséggel.¹¹ Nekem személy szerint az induló bratislavai rektor, majd jogbölcsész monográfus, végül háborús bűnösként kivégzett szlovák belügyminiszter, a CONCHA-tanítvány és a pécsi jogakadémián is tanított TUKA BÉLA¹² hiányzik,

¹⁰ Mégis kísért a gondolat, hogy a disszertáció esetleg túlzottan koncentrálna a neoKANTianizmustól szabott szellemi körtáncokra, mert esetleg a szerzőit egyenként jellemző probléma-érzékenységekre (jogalkalmazás, jogértelmezés, joghézag, bírói szerep stb. kapcsán) s így alkalmanként felbukkanó nagyszerű telitalálataikra mindazonáltal több figyelmet szentelhetett volna.

¹¹ Pl. — a saját (MOÓR GYULától származó) gyűjteményemből — Kelemen László ‘A bíró jogteremtő tevékenysége’ *Gazdasági jog* IV (1943) 6, 333–338. o. és Lombos György ‘A jogalkalmazás elmélete’ *Pénzügy és Közigazgatás* I (1947) 6, 340–344. o.

¹² Tuka Béla tollából lásd *Jog- és állambölcsélet* 1: Általános rész (Pozsony: Stampfel 1917) 100 o. és *A szabadság* Politikai tanulmány (Budapest: Grill 1910) 528 o. — még tótul sem tudó magyarként, és mint

valamint legalább említés erejéig a jognyelv logisztikai reprodukcióját megkísérlő KOVÁTS ELEMÉR,¹³ az efelett már eltűnődő HALÁSZ ALADÁR,¹⁴ valamint — esetleg — az Amerikai Egyesült Államokban megjelent könyvével az angol–amerikai világban már a két világháború közt ismertté lett NÉKÁM SÁNDOR.¹⁵ Határterület ugyan, de komolyan fontolóra kellene venni, vajon JÁSZI OSZKÁR — állandósult hivatkozásaival a természetjogra, amit a morál betetőzésének tartott, s amely legújabbkori megtagadásának tudta be azt az erkölcsi nihilizmust, mely az erőszakot juttatta érvényre a világpolitikában a XIX. század második felétől egyre kizárólagosodóan, s amelynek a kifejtésére könyvírásba is fogott az 1920-as években, és ennek kézírata hozzá is férhető *Ad Naturrecht* címen¹⁶ — nem kívánna-e szintén alapos feldolgozást. A szerző bizonyára nem kevés munkával egyébként a szereplő életutakat is nagyban feltárta, s így nem sok szerző maradt, akinél ez még a jövőben elvégzendő.¹⁷ Nem feltétlenül tudományos adat,

Vojtech Tuka *Die Rechtssysteme Grundriss einer Rechtsphilosophie* [Geleitw. C. A. Emge] (Berlin & Wien: A. Limbach 1941) xv + 273 o. [Beihefte zum Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie 37] — már szlovák közjogi méltóságként. Lásd Kállai Géza ‘Tuka Béla, a jarabica’ *Magyar Nemzet* (2009. augusztus 18.) <http://mno.hu/migr_1834/tuka_bela_a_jarabica-295172> általában és Schweitzer Gábor ‘»A perzsa határon«: Tuka Béla 1907–1914 között a pécsi jogakadémián’ *Pécsi Szemle* (2003. ősz), 54–79. o. különösen.

¹³ Lásd Kováts Elemér tollából *Tény és jog a felülvizsgálati eljárásban* (Budapest: Ráth M. 1918) 29 o. és *A jogi gondolkozás ökonomiája* [Különlenyomat a Magyar Jogi Szemlében megjelent cikksorozatról] (Budapest: Gergely R. [1931]) 121 o., valamint *Le chemin le plus court de la pensée juridique* Exposé de l'idéographie juridique de Elemér Kováts / Avec une étude sur l'axiomatisation des sciences morales de Miklós Ajtay (Paris: Presses Universitaires de France [1930]) 126 o. [Kováts Elemér párizsi kiadója, filozófus értelmezőjeként társszerzője Ajtay Miklósról (1899–1987) nézve lásd <<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00003/00134.htm>> és <<http://nevpont.hu/view/160>>.]

¹⁴ Lásd Halász Aladár *Kováts Elemér dr.: A jogi gondolkozás ökonomiája* [Különlenyomat a Magyar Jogi Szemle 1932. áprilisi számából] (Budapest: Attila-Ny. R.-T. 1932) 13 o. {Hozzáférhető katalógusok szerint e kiadvány nem található meg egyetlen közgyűjteményben sem. Magam ezt KENDE ÉVA bakteriológus asszony, HALÁSZ barátja, a Galilei-kört s a Magyar Radikális Pártot létrehozó KENDE ZSIGMOND idősebb gyermeke szívességének köszönhetem.} Vö. Varga Csaba ‘Halász Aladár (életrajzi jegyzet)’ *Jogelméleti Szemle* 2005/2 in <<http://jesz.ajk.elte.hu/varga22.html>>. {S bizonyára a J. k. I. *Ex-libris Dr. Halász Aladár* (OSzK Kisnyomtatványtár Exl.H/55) [1900 után] [fekete-drapp papír 88x57 mm] [előkelő hölgynek levelet átnyújtó férfi, virággal] volt egyébként az ő könyvjegye.}

¹⁵ Vö. Varga Csaba ‘»Magyarok a nagyvilágban«: Nékám Sándor (1905–1982), a jogi személy, az afrikai szokásjog, a komparatiztika kutatója’ *Iustum Aequum Salutare* XI (2015) {megjelenés alatt}.

¹⁶ Lásd [Műhelyvita] ‘Litván György Jászi Oszkár című könyve forrásainak bemutatása a Polányi Társaság 2004. március 13-án megrendezett műhelyvitáján’ *Polányiana* (2004) <http://polanyi.bme.hu/folyoirat/2004/2004-06-jaszi_oszkar_cimu_konyve_forrasainak_bemutatasa.pdf>, különösen 153. o., valamint Takáts József ‘Főmű helyett: Jászi Oszkár utolsó budapesti előadása’ *Holmi* (2013. május) in <<http://www.holmi.org/2013/05/takats-jozsef-fomu-helyett>>, különösen 20. jegyzet.

¹⁷ Ismeretlenek maradtak a kötetben BORBÉLY ZOLTÁN (55. o.), CSIKY JÁNOS (162. o.), FRIGYES BÉLA (21. o.), HÁNDEL BÉLA (160. o.), HORVÁTH R. KÁROLY (158. o.), SZEPESDI ERVIN (187. o.), ZEMPLÉN ELEMÉR (179. o.) és ZERKOWITZ ZSIGMOND (25. o.) adatai; az elhalálkozás időpontja pedig HEGEDÜS JÓZSEF (173. o.), PLOPU GYÖRGY (39. o.), RUBER JÓZSEF (151. o.) és ZELENKA ISTVÁN (163. o.) esetében. [A nevek rákeresve érdekes információk bukkannak felszínre; HÁNDEL kapcsán például roppant érdekes történeti tanulmányain túl az, hogy felvidéki lelkész apja révén néki köszönhetjük PETŐFI SÁNDOR első ismert

de érdekes volt érzékelni a sajnálatosan korány elhunytak viszonylag nagy számát a komoly kort elérték viszonylag kis számával ellentétben.¹⁸

*

A disszertációt „Válogatott bibliográfia” zárja, mely sem nem a meghivatkozott irodalom jegyzéke, sem a kor s a vele foglalkozó irodalom korpuszként felfogható teljes bibliográfiája — így hát, miután nem népszerűsítő bevezetést bevezető olvasói eligazításról van szó, egyáltalán nincs is helye a műben. Csakis korpusznak lehet helye egy ilyen összegzésben, melyben egyébként a szerző által elért teljesség egyszerű ellenőrzéssel még bárkitől kiegészíthetővé is tétetik. S persze ez szolgálhatna egyszersmind irodalomjegyzékként is, amihez képest a jegyzetek áttekinthetetlen hosszúsága (s alig található elveszettsége a műben főként a „kismesterek” esetében) rövidített név/cím/év-megjelölésre rövidülhetne, viszont a meghivatkozott források kinyilvánítás nélkül s egyértelműen megtalálhatók lennének.¹⁹ Az önálló művek oldalszám-megjelölése hiányában viszont még ezen irodalmi tájékoztatóban is elmosódik a különbség vastkos monográfiák, átlagterjedelmű könyvek és az akkoriban különösen szokásos — a korabeli elméleti jogi kiadványok zömét kitevő — füzetszerű kiadványok közt. Korpusz-hiány okából még a hazai kritikai visszhang akár merő bibliográfiai számbavétele is véletlenszerű; a nemzetközi beágyazódás szempontjából legfontosabbként pedig a külföldi reakciók

kézírásának, sőt verskezdeményének megmentését, lásd http://epa.oszk.hu/00000/00001/00224/pdf/ITK_EPA00001_1962_02_197-209.pdf.]

¹⁸ A könyv hősei közül WINKLER BÉLA 35, ÁNYOS ISTVÁN 38, BOCHKOR MIHÁLY és SZIRTES ARTUR 43, ESTERHÁZY SÁNDOR 44, SOMLÓ BÓDOG 47, OTTLIK LÁSZLÓ (1945 körülményei közt távozva el) 50, ÁGOSTON PÉTER 51, DARVAI DÉNES 52, PULSZKY ÁGOST 55, SZÁSZY-SCHWARZ GUSZTÁV és MOÓR GYULA 62 éves korában hunyt el; a másik oldalról nézve pedig BRANDENSTEIN BÉLA és KISS GÉZA 88, BOLGÁR VERA (akiben én 67 éves kora körül — először a Margit-szigeti Nagyszállóban s körülre rengeteget karonfogva sétálva, majd többször lakásunkon is, feleségem s fiam társaságában — mint csinos, kedves, nőies, elegáns, de új vállalkozásba fogni már nem kívánó asszonnyal találkoztam először) 90 évet élt.

¹⁹ Pl. Horváth Barna *A génusz pere* meghivatkozásának (141. o. 614. jegyzet) forrásához (mely nem azonos a „Válogatott bibliográfia” megfelelő tételével) 15 oldal olvasandó vissza, míg Cs. Kiss Lajos ‘A tragédia metafizikája a jogban’ forrásához 22 oldal.

tekintetében némi kivétellel úgyszólván teljesen hiányzik — nemcsak a kérdéses irodalmi áttekintésből, de magából a feldolgozásból is.²⁰

Jobb híján ugyanakkor a bibliográfia kapcsán említtem örömet, hogy Szabadfalvi József tudósít azon — éppen ma, éppen az ő fáradhatatlansága ellenére — feltalálhatatlan forrásokról is, amelyekre csupán mások meghivatkozásában tudott rábukkanni.²¹

*

Szoltunk már arról, hogy a neoKANTianizmus bűvköréből történő kilépés egyszersmind az akkori közép-európai hagyományokból történő kilépést jelentett volna, amit a professzionista nagyok — már csak germán/latin nyelvi hagyományaik okán is — aligha vállaltak. Ebben a fényben értékelendő némelyek — elsősorban LOSONCZY ISTVÁN és SZABÓ JÓZSEF — kitörési kísérlete, amit HORVÁTH BARNÁÉ persze sokban és

²⁰ A PULSZKY tekintetében „kedvező angol és német kritikai visszhangról” csak CONCHA emlékezésének (1906) két lapjára való utalást találunk (9. o. 12. jegyzet); SOMLÓ *Juristische Grundlehre* átütő fogadtatásáról csupán tíz „kiemelésre érdemes” név felsorolásaként szerzünk tudomást (72. o. 340. jegyzet), majd arról, hogy utókorában HART, LARENZ és COING „számos helyen és alkalommal hivatkozott rá” (82. o.); SZABÓ JÓZSEF esetében egy féltucat oldalnyi TUKA-recenzió szerepel, MOÓR hosszú tanulmánya TUKARÓL, bár nemzetközi folyóiratban németül is megjelent, viszont nem.

²¹ Ez nyilván kritikai visszajelzés az eredeti meghivatkozók felé, hiszen eszerint a filológiai minimumot megtagadva elmulasztották a feltalálás helye kéziratának megjelölését. Lásd pl. Mihelics Vid Béla tollából *A jogfilozófia története* [kézirat] (1946) & *Jogfilozófia* [kézirat] (1946) — Frenyó Zoltán *Egy magyar katolikus gondolkodó Mihelics Vid életműve* (Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség 2002), 121. o. meghivatkozásában (186. o. 827. jegyzet). Kritikai él nélkül ide kívánczik Solt Kornél ‘Moór Gyula jogfilozófiájáról’ *Holmi VI* (1994) 12, 1850–1862. o. emlékezésének megidézése (120. o.), miszerint az „1940-es évek legelején MOÓR saját költségén »kiszedetett« [...] több mint 400 oldalas mű [...] »kefelenomatát« évekig javította és bővítette”. Végezetül ilyen a disszertáns szerzőtől feltalálhatatlanul a VINKLER JÁNOSRA vonatkozóan együttes nyomtatványban elkészített Irk Albert *Véleményes jelentés dr. Losonczy István habilitacionális kérelme tárgyában* [soksz.] (Pécs 1937), amit a végtelenül precíz kriminalista és írásszakértő Vargha László [a disszertánsnál tévesen Varga] ‘A bűnügyi tudományok’ in *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből* szerk. Csizmadia Andor (Pécs 1980), 184. o. bizonyosan eredetiben tanulmányozott (150. o. 650–651. jegyzet). – Nos, ez utóbbi mint *Véleményes jelentése Dr. Irk Albert egyetemi ny. r. tanárnak Dr. Losonczy István habilitacionális kérelme tárgyában* ([Pécs]: [Dunántúl] [1937]) 16 o. — lásd <<http://corvina.tudaskozpont-pecs.hu/WebPac/CorvinaWeb?action=onelong&showtype=longlong&recnum=803614&pos=11>> — a PTE TGyO M-raktárában „ET 1151” szám alatt megtalálható. Viszont MIHELICS VID ügye zavarosabbnak tetszik. Frenyó Zoltán ‘Eszmék és tények professzora’ in <<http://barankovics.hu/keresztenydemokracia-adatbazis/ki-kicsoda/mihelics-vid>> alatt mást ír, ti. hogy „Tudományos alkotókedvének gyümölcsei ugyanakkor »Jogfilozófia« és »Bevezetés a szociológiába« című művei, amelyeket addigi tanári-tudományos pályája nyomán, az 50-es évek elején vetett papírra és őrzött meg fiókja számára.” FRENYÓ fent Szabadfalvitól meghivatkozott könyvére támaszkodva ugyanakkor az *Egri fehér/fekete XII* (2005. húsvét) 1, 14. o. in <<http://www.ciszterciekegerben.hu/downloads/husvet2005.pdf>> így ír: „Erről tanúskodik a hagyatékában levő »Bevezetés a jogfilozófiába« és »A jogfilozófia története« kéziratok kész művei.”

több irányban megelőzött, de csakis a rá jellemző kidolgozatlanlansággal. Ez nyomatékossítja különösen a teológiai előzményektől s a német filozófiai iskoláktól amúgy is már erőteljesen konceptualizált honi intellektuális térségünkben annak szükségképpen felismerését, hogy a fogalmisággal élés mindig és eleve Janus-arcú, merthogy amennyire gondolkodásunk sorvezetője, ugyanannyira béklyója is.

Érdemi látásmódjában ez sterilizálta közel fél évszázad egyébként igencsak termékeny elméletművelését. És látszólagos ellentmondás csupán, hogy mind e közben a gondolkodói érzékenység mégis minduntalan felszínre bukott, ígéretes felismeréseknek adva teret. Így például alig néhány évvel KELSEN vaskos (első igazi) műve nyomán²² megjelenik a jog kritériumaként nálunk is minden nagyunknál — SOMLÓ (71. és 76–77. o.), MOÓR (100. o.) és HORVÁTH (141–142. o.) esetében egyaránt — a rendszerinti engedelmesség gondolata. Noha döntően mindannyian a jogpozitivizmus ilyen-olyan vízén eveznek, világos az állásfoglalásuk — PIKLER (14. o.), SOMLÓ (64. és 67. o.), MOÓR (100. o.) és IRK (148. o.) —, hogy a jog esz köz gyanánt fogandó fel. Sőt, HORVÁTHnál olyan megfogalmazásmódok bukkannak már fel, amik úgyszólván közvetlenül a jog mint ideológia (130. o.), a jog mint diskurzus (139. o.), ráadásul a jog mint autopoiesis (141. o.) felfogásának tényleg nagyszerű előfutárai lennének, ha és amennyiben nem csupán tömondatos bemondásként foglalnának ott helyet.

Számomra a leginkább megragadó mégis annak kongeniális felismerése — itt, ami a skandináv jogi realizmus²³ egyik közös hitvallása lett — ott. MOÓR esetében például (102. o.) annak korai megfogalmazása, hogy a jog mögött álló „legerősebb társadalmi hatalom” „millió és millió ember akaratának összefoglalásából” „interpszichikai” úton létrejött olyan „erőkoncentrátum” gyanánt áll elő, ami bár láthatatlan, de valóságos fundamentuma a jognak.²⁴ OTTLIK egy évvel később értekezik úgy, hogy „a jog hatalma fölényes hatalom”, és ez az, aminek az öntudatát a gyakorlati jogkövetés hordozza (156. o.).²⁵ BIBÓ pedig egy további évtized múltán fog arról írni, hogy „a szubjektív

²² Hans Kelsen *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* entwickelt aus dem Lehre vom Rechtssätze (Tübingen: J. C. B. Mohr 1911) xvii + 709 o.

²³ Vö. *Scandinavian Legal Realism / Skandináv jogi realizmus* ed./szerk. Visegrády Antal (Budapest: [Szent István Társulat] 2003) xxxviii + 160 o. [Philosophiae Iuris / Jogfilozófiák].

²⁴ Moór Gyula *Bevezetés a jogfilozófiába* (Budapest: Pfeifer 1923) 356 o. [Filozófia Könyvtár], 262. o.

²⁵ Ottlik László 'Jog és társadalom (Második közlemény)' *Társadalomtudomány* IV (1924) 4–5, 16–34. o.

kényszerélmény [...] társadalmi objektivációvá lesz.”²⁶ (194. o.) Végezetül HÄNDEL már a második világháborúba sodortatásunk idején tűnődik el azon, hogy a jogrend „zálogát nem a fizikai hatalom, hanem a társadalom túlnyomó többségének az az általános, érzésszerű meggyőződése képezi, hogy a jogrend magában véve [...] helyes és fenntartható.”²⁷ (161. o. 703. jegyzet)²⁸ — amiben én nem valamiféle helyesség kifejezését érzem döntőnek, hanem általa közvetítetten a kemény fennállás kétségtelen tényének átélését. A koronát ismét HORVÁTH teszi fel e gondolati kifejeződésekre, mikor visszatekintve már ontologizál — skandináv szellemben. Merthogy leírja: „A jog a dolgok egy szemléletmódja.”²⁹ (130. o.) Merthogy valós létezés helyett — hiszen egyáltalán: mi léteznék vagy létezhetnék benne? — érvényesítetik, s ez fennállás képzetét kelti.³⁰

*

A mű nyilvánvalóan tárháza jobbnál jobb megállapításoknak, olyan olykor sarkos kifejezéseknek vagy találó hasonlatoknak, amelyek egyszerre jelentenek üdülést s tanulságot az olvasónak.

PIKLER szerint „a jog fejlődése nem a célok, hanem az eszközök fejlődése.”³¹ (14. o.) Erre rímel SOMLÓ kifejtése, mely a századforduló szociologizálásához igazodóan mechanisztikusnak tűnik, de nem az, hiszen amint a fizikai eszközkészítés a meglévő eszköztár részeként történik, befolyásolja a jogfejlődést is bármiféle szellemi kialakultság, így a jogdogmatika; s ezért tényleg mondhatta, hogy „a jogszabályok

²⁶ Bibó István *Kényszer, jog, szabadság* (Szeged: Ferencz József-Tudományegyetem Barátainak Egyesülete 1935) 151 o. [Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Univ. Hung. Francisco-Josephinae, Sect. Jur.-pol. VIII], 17. o.

²⁷ Händel Béla ‘A jogbölcsezet feladata és módszere’ *Miskolci Jogászélet XVIII* (1942) 9, 129–140. o., id. 137. o.

²⁸ *Deus ex machina* véletlenszerűsége ez, hacsak fel nem tárja az utókor, hogy mely műveik voltak ekkor hozzáférhető tudományos gyűjteményekben, nálunk kik hivatkozták, s melyeket; és persze, hogy miről mikor jelent meg, ha egyáltalán, itthon figyelemfelhívó recenzió. Ez pedig visszautal a bibliográfia mint korpusz kapcsán már elmondottakra: teljes számbavétel nélkül szükségképpen töredékesek s véletlenszerűek maradnak a részletek.

²⁹ Horváth Barna *Forradalom és alkotmány* Önéletrajz 1944–45-ből, ford. Nagy Endre, szerk. Zsidai Ágnes (Budapest: ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet 1993) 129 o. [Történeti elitkutatások / Historical Elite Research], 86. o.

³⁰ Avagy, mint mondhatnók: *Or, law does not exist; it can only prevail.*

³¹ Pikler Gyula *A jog keletkezéséről és fejlődéséről* [1897] 2. jav. és bőv. kiad. (Budapest: Politzer Zsigmond és Fia 1902) viii + 280 o., id. 56. o.

[...] nem egyebek, mint egy csoportja amaz eszközöknek, amiket az ember a művelődés rendjén szükségleteinek kielégítésére feltalál és amelyek fejlődése is ugyanazokat a törvényeket követi, mint minden egyéb, szükségleteinek kielégítésére szolgáló eszköz fejlődése.”³² (64. o.) A későbbi SZÁSZY-SCHWARZ pedig meghökkentő nyíltsággal, de tele beleérző realizztikummal jegyzi meg, hogy „A törvénykönyv tartalma éppoly kevésbé jog, amint a katekizmus tartalma nem vallás” (35. o.).³³ MOÓR lecsupaszított megjegyzése — „jog az, amit a jog jognak mond.” (87. o.) — éppúgy jogosult, mint a szociologizmust befogadó tétele, miszerint „minden jogszabály egy »*self-made man*«, aki a létért való harcban maga küzdötte ki magának elfoglalt pozícióját.”³⁴ (100. o.) Érdeme, hogy már a Harmadik Birodalom létrejötte táján leírta (bizonyára nem történelmi példákban gondolkodva s még bizonyosabban, ha egyáltalán, úgy esetleg a bolsevik forradalom továbbélésére gondolva), hogy az, ami „kiáltóan erkölcstelen”, nem tekinthető jognak (170. o.) — merthogy egyszersmind olyan körülírást adott,³⁵ amelyik inkább a jogpozitivizmus, természetjog és szociologizmus határainak kijelöléséről tanúskodik, semmint esetleges politikai proféciairól.

HORVÁTH önmagában szellemi izgalmat tud biztosítani, ha meglegszünk sziporkázó mondatfoszlányok felröppentésével. Ilyen a proceduralitás korai, még túlzás nélküli³⁶ megközelítése, melynek egyidejű realitás-leírása jegyében „Az eljárások a jognak a csontvázat teszik, de a jog több mint csontváz. Erre a csontvázra rá kell akasztanunk [...] a pszichikai, potenciális és instrumentális valóságot [...] ha azt akarjuk, hogy előttünk álljon a jognak a teljes történelmi valósága”³⁷ (139. o.) Mély belátás, amit egyebek közt ma is — különösen nemzetközi összefüggésben, igazoló hivatkozásainkban —

³² Somló Bódog *Jogbölcselet* (Budapest & Pozsony: Stampfel 1901) 62 o. [Stampfel-féle tudományos zsebkönyvtár], 47. o.

³³ Schwarz Gusztáv *Új irányok a magánjogban* (Budapest: Athenaeum 1911) 616 o. [A Magyar Jogász Egylet Könyvkiadó Vállalata], 166. o.

³⁴ Moór *Bevezetés a jogfilozófiába* (1923), 10. és 185. o.

³⁵ „alapvető erkölcsi elveknek a megsértése [...], amelyek nélkül a társadalom fennállása az okozatos realitás szempontjából is lehetetlen.” Moór Gyula *A természetjog problémája* (Bp. Magyar Tudományos Akadémia 1934) 45 o. [Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből IV/10], 25. o.

³⁶ Hiszen érvelhető — ha kidolgozta volna, így azonban csak igénybejelentés — Horváth Barna *Jogszociológia A jog társadalom- és történelemelméletének problémái* [Rechtssoziologie: Probleme der Gesellschaftslehre und der Gesichtslehre der Rechts (Berlin-Grünwald: Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte 1934) xii + 332] ford. Zsidai Ágnes (Budapest: Osiris 1995) 430 o. [Osiris Könyvtár: Jog], 338. o. azon rövidre zártsága, miszerint „az eljárás a jog genus proximuma”. (138. o.)

³⁷ Horváth Barna *Jogbölcseleti jegyzetek* összeáll. Tézsla István (Budapest: Szent István Társulat Rt. 1932) 266 o., id. 233. o.

szeretünk elfeledni, hogy „a jog a harc pótlékaként keletkezett”³⁸ (135. o. 583. jegyzet). Értsük tehát: *pótlékaként*, azaz állítólag civilizáltabb *pótszereként*, tehát az emberi nem változatlan *bellum omnium contra omnes* állapotának egy újfajta behelyettesítéssel történő folytatásaként. Látható, hogy mindazonáltal HORVÁTH az első igazi — mondhatnók, ha nem lenne pejoratív rezonanciája ennek mások irányában: normális — gondolkodó, aki ki tudott lépni elődei s környezete fogalomketrecéből, mert meglátott egy szintén élhető, de lehetséges csapásaiban még bejáratlan világot. S tanulmányai során érzékelhette, hogy míg a germánság a fogalmait valóság-struktúrákként kezelte, az angolság nem reifikálta/fetiszizálta saját absztraktumait, mert magabízó nagyratörés helyett valami megélhetőre: a mindenkori megtapasztalásra támaszkodott. Döntő lépéseket tehát HORVÁTH megtétegetett, azonban életműve egészében még csak kulcsterminusokat sem tisztázott: mi az eljárás? mi az eljárási jogszemlélet? mindez a mozgásában szemlélt jog lenne? S ha valamiről beszélt is, úgy azt nem bontotta ki. Csak arra gondolhatunk utólag, hogy túl nagy akadályt kellett legyőznie a kilépés kapujának eléréséig, hogy mire végül eljutott oda, már elfáradt önküzdelmébe. A háború alatt írt mélyen szántó történelmi esettanulmányával viszont egyszermind tényleg örvendetesen líraizált: a jog „örök emberi színjáték” — írja —, melyben „minden per felsebzi a jogesetet, hogy lemészárolja a géniuszt!” (141. o. 614. jegyzet, ill. 142. o.)³⁹ Nos, e szép, bár túlzó megnyilatkozásban benne rejlik azon kettősség felismerése, hogy egyfelől a jog egyébként pótolhatatlan, nem helyettesíthető kivetítés, modell, eszköz, amit ugyanakkor és másfelől minél komolyabban veszünk vagy öntörvényűbben kezelünk, annál inkább egy *summa iniuria* bekövetkeztét segítjük elő. Ama tiszta megfogalmazáshoz mégsem érkezik el, amit görög–római történelmi rekonstrukciójában — persze, évtizedekkel a háború után — MICHEL VILLEY majd trambulinként fog érzékeltetni,⁴⁰ vagyis miszerint az

³⁸ Horváth *Jogszociológia* (1995), 221. o.

³⁹ Horváth Barna *A géniusz pere Sokrates – Johanna* (Kolozsvár: [Nagy Nyomda] 1942) 226 o. [Universitas Francisco-Josephina Kolozsvár, Acta juridico-politica 3], 6. és 224. o.

⁴⁰ Vö. Varga Csaba *A jogi gondolkodás paradigmái* [1996/1998] jelentősen átdolg. és bőv. 2. kiad. (Budapest: Szent István Társulat 2004) 504 o. & <<http://www.scribd.com/doc/46270636/varga-a-jogi-gondolkodas-paradigmái-2004>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Books-Hungarian>>. Forrásvidékében lásd Michel Villey ‘Histoire de la logique juridique’ in *Annales de la Faculté de Droit et des Sciences Économiques de Toulouse XV* (1967) 1, 65–82. o. & ‘Questions de logique juridique dans l’histoire de la philosophie du droit’ in *Études de logique juridique II: Droit et logique / Les lacunes en droit*, publ. Ch. Perelman (Bruxelles: Bruylant 1967), 3–22. o., Varga Csaba fordításában pedig mint ‘A joglogika története’ in *Szövegek a jogi gondolkodás paradigmáinak tanulmányozásához* szerk. Varga

ügynevezett jog csupán egy minta-projekció, azaz merő kezdet, indítás: nem valamiféle „alkotásra” következik valamiféle „alkalmazás”, mint merő reflexió, hanem egy élő, teljes életű komplexumról van szó, mely eljárászerű kifejlésében mindenkori diszkurzivitásának függvénye. Amiben persze annak belátása is benne rejlik, hogy nem „tény” és „jog” áll egymással szemben, hanem két olyan mesterséges intellektuális konstruktum, amik már eleve, fogalmi tételezésüknél fogva szükségképpen diszkrepanciában állnak egymással. Ezért is nem továbbugrás, hanem kivételesen valamelyes végiggondolás, vagy inkább egy elméleti fizikai módszertani látásmód hasonlatára született merő utángondolás lesz majd HORVÁTH kései „mezőelmélete”, melyben „a jog egy olyan mező, aminek egyenletei ismeretlenek”⁴¹ (144. o.). Ezzel — igencsak elismerendően — persze közel került az *autopoiesis* gyanánt történő felfogáshoz; ez ti. egy olyan egyszerre nyitott és zárt rendszer, amely önnön folyamatában teremti meg saját törvényszerűségét.⁴²

IRK a „tisztán jogi geometria” kifejezéssel él (146. o.)⁴³ — alig két évvel KELSEN után —, s eleve tisztában van vele, hogy „a jogtudomány a jog struktúrájának csak egyik részét tudja logifikálni”⁴⁴ (150. o.). RUBER a jog tűnékenysége s egyidejű kemény tényként történő kényszerű számbavételése okán megállapítja, hogy „a tételes jog, ez a normatív természetű légies valami, az államhatalom szuronyain, mint reális valóságokon nyugszik.”⁴⁵ (153. o. 604. jegyzet), a KELSENI perspektíva paradoxonaként jegyezve meg — igen elmésen, talán nem először s nem is utoljára a KELSENre történő nemzetközi reflexiókban —

Csaba (Budapest: Osiris 1996 [újrany. 1997], 1–16. o. [Bibliotheca Cathedrae Philosophiae Iuris et Rerum Politicarum Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae Budapest, III Fasciculi 1].

⁴¹ Horváth Barna ‘Mezőtörvény és jogi mező’ [‘Field Law and Law Field’ *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht* VIII (1957) 1, 44–81. o.] ford. Rigó Anett *Jog Állam Politika* I (2009) 1 & 2, 129–146. & 133–151. o., id. 139. o. Az persze, hogy e meghivatkozott 139. oldal a két rész melyikére vonatkozik, az olvasó számára történetesen már nem derül ki.

⁴² Itt jegyzem meg, hogy HORVÁTH ekkor még csak 61 éves, de sem új területekre többé nem merészkedik, s egyéb új felismerésekkel sem áll elő többé. Nos, ilyen körülmények között éppen reá illenek „egyfajta »modernista egzisztenciális sorsdráma«”, amint ezt Cs. Kiss Lajos ‘A tragédia metafizikája a jogban’ in Horváth Barna *A géniusz pere*, Szókratész – Johanna (Máriabesnyő-Gödöllő: Attraktor 2003) 264 o. [Bibliotheca iuridica / Opera classica], 211. o. véli? Nos, életútjában én nem látom dráma csíráját sem: tette, amit tehetett, úgy, ahogy talentuma diktálta, pontosan fél évszázadon keresztül. S az egzisztencializmus sem tett mást, mint rögzült fogalmi kereteket tört át: bizonyára csak sajátos harsányságával tudta/merte cselekedni ezt.

⁴³ Irk Albert ‘A normatív és explicatív módszertani felfogás a büntetőjogban’ in *Emlékkönyv Farkas Lajos tanárságának negyvenötödik éve alkalmából* (Kolozsvar: Stein János Egyetemi Könyvkereskedése 1914), 93–106. o., id. 96. o.

⁴⁴ Lásd 19. jegyzet.

⁴⁵ Ruber József ‘Kritikai tanulmányok a közjog és a magánjog megkülönböztetésének a kérdéséhez’ *Magyar Jogi Szemle* III (1922) 1, 14–34. o., id. 29. o.

, hogy a teljes fogalmi „kidesztillálás” eredménye egy „jog nélküli jogtudomány”⁴⁶ (153. o.).⁴⁷ Végezetül egy rendkívüli megjegyzést idézek, SZABÓ JÓZSEF tollából, mely bármiféle fogalmiság-idollal szemben nyíltan egy a századfordulótól elsődlegesen az angol-nyelvű civilizációban fejlődő tudomány- és nyelvfilozófiai felismerésre támaszkodik. Mint ugyanis kifejti, nyelv és jog egyaránt szimbólumrendszer, következésképpen egyik merev rávetítése a másikra teljes zavart eredményezhet. S szerinte — szerintünk is — „Így született a jogtudományban a fogalmi, a jogalkalmazásban a logizáló jogászat.”⁴⁸ (204. o.)

*

Egészében véve a mű jobbára statikus állóképek halmaza. Jól rendezett keretben életművek sorjáznak, amelyek időrendbeli előrehaladásuk szerint kibontatnak. Ezek fogalom-katalógusba illeszthető darabjait tárja fel mindenekelőtt a szerző, tehát mindenekelőtt úgynevezett nagy művekben kutat. Miközben, ha mindezen korabeli eredeti erőfeszítések levéltári maradványa ma sajnálatosan csekély is, mindazonáltal voltak kölcsönhatások, amik — közvetlen tanúskodás híján — elsődlegesen kis írásokban, így mindenekelőtt a recenziók választékában és tartalmában tárulkoznak fel, továbbá és oly nyilvánvalóan napilapok híradásaiban,⁴⁹ és persze, amennyiben fellelhető, személyes könyvtári hagyatékok tételeiben, így különösen dedikációkban, s a legfontosabbként, történetesen SOMLÓ és MOÓR sok ezernyi könyvben fellelhető szöveges és egyéb bejegyzéseiből, különféle margináliáiból és behelyezett szövegnyelveiből, amelyek kutatásának

⁴⁶ Ruber József ‘Jogtudomány és világnézet’ *Athenaeum* XI (1925) 1–3, 1–19. o., id. 15–16. o.

⁴⁷ Hasonló szójátékszerűségek, megjegyzem, nem ismeretlenek egyébként a tudományban. Lásd pl. Leonard Nelson *Rechtswissenschaft ohne Recht* (Leipzig: von Veit 1917) 251 o. & <http://www.forgottenbooks.com/books/Die_Rechtswissenschaft_Ohne_Recht_1100012070> vagy Hermann Klenner *Rechtsleere* Verurteilung der Reinen Rechtslehre (Frankfurt am Main: Verlag Marxistische Blätter 1972) 109 o. [Zur Kritik der bürgerlichen Ideologie 14], avagy az elméleti fizikában John Archibald Wheeler ‘Law without Law’ in *Quantum Theory and Measurement* ed. John Archibald Wheeler & Wojciech Hubert Zurek (Princeton: Princeton University Press 1983) [Princeton Series of Physics 13], I.13. fejj., 182–213. o. & <http://www.forizslaszlo.com/tudomany/wheeler_law_without_law.pdf>.

⁴⁸ Szabó József *A jogászi gondolkodás bölcselete* (Szeged: M. kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete 1941) 71 o. [Acta Universitatis Szegediensis Sectio Juridica-politica XVI/2], 55. o.

⁴⁹ Vö. pl. Varga Csaba ‘Moór Gyula a napisajtóban’ *Jogelméleti Szemle* {előkészületben}.

nyomával vagy meghivatkozásával — noha ezek megmentése s a köz nyilvánossága elé tárása már csaknem négy évtizede megtörtént — irodalmunkban még nem találkoztam; ráadásul ilyen vagy hasonló kincs nyilván rejthet még egyéb fővárosi, szegedi, pécsi, debreceni egyetemi gyűjteményben is. Pedig a szellemi életnek legalább annyira sajátja a dinamizmus, mint bármi másnak. Nos, e dinamizmus nemcsak a hazai szereplők, egykori mester/tanítvány-kapcsolatok jelen monografizálásából hiányzik, de még kiáltóbban mindezek nemzetközi összefüggéseiből, ahol némi kivételtől eltekintve még az is jó, ha egyáltalán bármiféle bibliográfiai utalással találkozunk — noha nem lelketlen bérmunkák, hanem kollegiális visszajelzések, tehát igenis párbeszéd-darabok voltak akkkoriban még a recenziók. Általuk üzentek — csak éppen az egész korszak lezárultától eltelt fél évszázad óta sem tudjuk, mert nem kutattatott ki, hogy mit.

*

A fenti megjegyzés egy másik összefüggésben azt is jelenti, hogy a szerzőben erős a hajlandóság az egymás mellé helyezett bibliográfiai tételek statikumában való gondolkodásra. Ezért tekintheti bizonyítást nem igénylő kész helyzetjelentésnek, hogy nemzetközi viszonylatban a „válaszok tekintetében a teljes szinkronitás tanúi lehetünk.” (Tézisek, 2. o.), s ahogy MOÓR „hozzájárult a magyar jogfilozófia nemzetközi szintű műveléséhez.”, HORVÁTH „az európai jogi gondolkodásban is úttörő jellegű vállalkozásnak számított.” (Tézisek, 12. o.), mert „a neokantianus jogfilozófia magyar reprezentánsai lényegében napra készen követték a nemzetközi fejleményeket, reflektáltak a kortárs jogfilozófusok megnyilvánulásaira, s a nemzetközi tudományos közéletben egyenrangú partnerként vettek részt a szakmai disputákban.” (Tézisek, 16. o.) Egyetértünk; de nem bizonyítás hatására, hanem mert sokat olvastunk tőlük. Merthogy nemhogy a felszín mélyén mindig meghúzódó vita, a határokon is átnyúló szellemi hatás bármiféle nyomon követése hiányzik, de arról is csak legritkábban esik szó, ki kivel találkozott egyáltalán, levelezésben ki kivel volt, és külföldi stúdiumon vagy tudományos rendezvényen,

esetleg közös munkában egy-egy kiváló elődünk milyen szerepet játszott.⁵⁰

Tesztek még az alábbiakban néhány nem lényegi megjegyzést, amelyek egy korpusznak szánt összegzésben mégis újragondolást, s netalán helyesbítést igényelhetnek. Így például magától értetődőnek veszi, hogy BERINKEY „EHRlich nyomán ezt nevezi »élő jognak«.” — ti. azt, hogy annak, „amely az életben tényleg érvényesül” „formulázását [...] szokás útján [...] átengedik”⁵¹ (21. o.). Merthogy EUGEN EHRlich számára a *lebendes Recht* nem a maradék, a derivált vagy továbbengedett, hanem mindennek a forrása volt. – Lábjegyzetben szól a szerző a Magyar Tanácsköztársaság alig három de keserves hónapjában a korabeli *social engineering*-utópiák valóraváltásának irodalmi kísérleteiről a *Jogtudományi Közönyből Proletárjoggá* vedlett folyóirat kapcsán — kilenc majdnem semmitmondó sorban és öt sornyi bibliográfiától kísértén, noha közel fél évszázada pontosan ez a kérdéskör már monografizáltatott.⁵² – Nem nagyon értem a realiztikum tényei helyett a körülírogató szépítgetést kommunista diktatórikus erőszakitételek kapcsán. MOÓRt „1948 legvégén — az időközben bekövetkezett politikai változások következményeként — nyugállományba helyezték.” (83–84.), illetőleg „a háborút követő közéleti szerepvállalása, majd romló egészségi állapota, illetve 1948 végi kényszernyugdíjaztatása folytán végleg eltávolodott a jogfilozófia

⁵⁰ Csak egyetlen kérdés, példa gyanánt: miképpen került MOÓR könyvtárába — ma az én gyűjteményemben — egy angliai különnyomat? Csakis a szerző rendelkezhetett ilyennel. Nos, ilyen volt Andreas B. Schwarz ‘John Austin and the German Jurisprudence of his Time’ *Politica* (August 1934) 2, 178–199. o., aminek szerzőjével MOÓR nyilván tartotta a kapcsolatot. Budapesti születésű s végzettségű volt — lásd Hamza Gábor ‘András Bertalan Schwarz (1886–1953)’ *Journal of European History of Law* 3 (2012) 1, 58–61. o. —, de életét német, angol, végül török nyelvterületen töltötte; nem véletlen, hogy az <https://de.wikipedia.org/wiki/Andreas_Bertalan_Schwarz> egyszerűen németnek mondja. Egyébként még SOMLÓnak MOÓRra származott gyűjteménye egyik hatalmas kolligátumából maradt rám Zitelman Ernő [Ernst Zitelmann] *Törvényhez kötöttség és bírói szabadság* ford. Schwarz Bertalan (Budapest 1907) 24 o. [Magyar Jogászegyleti értekezések XXXIV (1907) 7, No. 272], ami SCHWARZ talán egyetlen igazán jogbölcséleti munkája.

⁵¹ Berinkey Dénes ‘A szociális jogi irány történeti alapjairól’ *Magyar Jogélet* X (1918) 2, 3–5. o., id. 4. o.

⁵² Varga Csaba tollából ‘Az elméleti jogi gondolkodás néhány vonása a Magyar Tanácsköztársaságban’ *Állam- és Jogtudomány* XII (1969) 2, 324–334. o. {reprint in Varga Csaba *Politikum és logikum a jogban* A jog társadalomelmélete felé (Budapest: Magvető 1987) 502 o. [Elvek és Utak] & <<http://www.scribd.com/doc/192582441/varga-politikum-logikum-jogban-1987>> & <<http://mek.oszk.hu/14300/14393/>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Books-Hungarian>>, 76–94. o.}, valamint ‘Die Entwicklung des rechtstheoretischen Denkens in der Ungarischen Räterepublik’ in *Der Kampf der politisch–rechtlichen Auffassungen in der Geschichte und Gegenwart* Materialien des multilateralen Symposiums vom 16. bis 18. September 1986 (Berlin [Hauptstadt der DDR]: Institut für die Theorie des Staates und des Rechts 1988), 122–136. o. [Konferenz-Materialien 8] {reprint in Varga Csaba *Rechtsphilosophische Aufsätze* (Budapest: ELTE “Comparative Legal Cultures” Project 1994) x + 292 o. [Philosophiae Iuris] & <<http://drsabavarga.wordpress.com/2010/10/24/varga-rechtsphilosophische-aufsätze-1994/>>, 15–29. o.}.

művelésétől.” (218. o.) Ilyen módon „A szintézis megteremtésére tett kísérlete azonban kevés eredménnyel járt, a közbejött háború és az azt követő közéleti-politikai szerepvállalása miatt, valamint súlyosbodó betegsége is megakadályozta” (96. o.) Nos, egyfelől 1914–1948 közt volt három és fél évtizede, családtól mentesen, amiben ugyanakkor köz- és tudománypolitikai közszereplése persze mindig — és egyre növekvően — kiemelkedő volt. Ami pedig másfelől megesett, az részben parlamenti immunitásának durva megsértése, részben az ezt is, lakása briganti kifosztását is elrendelő bolsevik háttérhatalom által az egyetemi autonómia felrúgása, ráadásul a karról történt azonnali „kitiltását” csak utólag „rendezte” „kényszernyugdíjazása”. Arról családjától szereztem tudomást, hogy bizonyára gégerákjának ekkor (s talán ezért is?) történt elhatalmasodása mentette meg további alávaló perzekúciótól. Betegsége alakulásáról azonban eddig semmiféle adatszerűséggel még nem találkoztam. — LOSONCZY elemi jogontológiája a műben bemutatatlan marad csakúgy, mint „a matematika és az egzakt természettudományok fogalomképzésére ERNST CASSIRER által kidolgozott funkcionális eljárás és szemléletmód” (211. o.), aminek kritikai felülvizsgálatára pedig LOSONCZY egy egész könyvet szentelt. — Végezetül annak helyénvaló megállapítását, hogy „SOLT KORNÉL az ígéretes egyetemi karrier helyett gyakorló jogászként élte le életét.” (218. o.), csupán kiegészíteném azzal, hogy az 1960-as évek közepétől a Magyar Jogász Szövetségtől meghirdetett tudományos pályázatokon az ő (kötelezően névtelen) pályaműve — amit, pályakezdő létemre ez bármennyire is abszurdnak is tetszett, más híján mindig én kaptam meg elbírálásra — következetesen az élen helyezettek közé került. A professzionális mellőzés ilyen helyzete fájdalmas lehetett számára, s talán ezért nem szólott róla; velem sem szívesen diskurált erről, pedig igencsak hosszú és elemző bírálatokat írtam: igazi bírálatokat, hogy érdemét annál erőteljesebben kibonthassam. A mai utódok viszont feltárhatnák ennek tényeit a korabeli *Magyar Jog* híradásaiból, illetőleg dokumentációját a Szövetség talán még fellelhető levéltárából.

*

Összegzésem előjárójaként meg kell jegyezmem, hogy amennyiben a Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsa életmű megítélése alapján kezdeményezhetné az MTA doktora címre történő érdemesség megítélését, Szabadfalvi József esetében, aki pályakezdése óta, csaknem három évtizede lényegében kizárólag a magyar jogbölcseleti hagyomány feltárásán fáradozik, úttörő, mára elismert és mai jogtudományművelésünknek immár szerves részét képező kutatásaiért egy ilyen kezdeményezést bizonyosan eleve megszavaznék.

Disszertációja hatalmas munka még mindig időközbeni eredménye, s egyben a ma elérhető szintézis és összegzés. Kiterjesztett adattömege egyedülálló. Ez a kiterjesztés mind a szereplők egyre teljesebb körét, mind a publikációs fórumokon fellelhető jogbölcselet-*opusok*at egyaránt jelenti. A doktori mű tudományos eredménye abban az egységes összefoglalásban jelenik meg, amelynek újdonsága kétségtelen. Érdemét már ecseteltem csakúgy, mint feldolgozása módszertani megközelítésében a bíráló által észrevételezett hiányosságokat is. Az, hogy ezeknek is megfelelően, feltehetően csak egy következő kutatási szakaszban gondolható. A disszertáns hiteles adatok alapján következtet arra, ami a szakmában már régóta *communis opinio* — noha inkább intuitív belátás, semmint tételes bizonyítás tudja csak ezt alátámasztani. Eszerint a hazai jogfilozófiai tudományművelés élénk volt, kora tudományos vitáiban hazai s nemzetközi kereteken belül egyaránt résztvevő, s lévén elsődlegesen a német filozófiai hagyományhoz s a germánság tudományműveléséhez kötődött, csak ritka esetben tudta magát ennek búvköréből kiszabadítani, ám akkor kora skandináv, sőt angol–amerikai látásmódjai is megjelentek egyes képviselői gondolkodásának az alakulásában.

Alapvető tézisést s ennek lebontását támogatom. Következésképpen a doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak tartom.

2015. augusztus 20.

Varga Csaba, DSc
kutató professor emeritus,
MTA TK Jogtudományi Intézete /
professor emeritus,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogbölcseleti Tanszéke